

УДК 347.441

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА МАЛОЛІТНІХ УЧАСНИКІВ У КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Нечитайло Т.О., аспірант
кафедри цивільного права
Юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Луць В.В., д. ю. н.,
професор, академік
Національної академії правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки України

Стаття присвячена здійсненню теоретико-правового аналізу особливостей цивільної правосуб'єктності малолітніх та неповнолітніх в корпоративних відносинах. Автор звертає увагу на особливості набуття та реалізації корпоративних прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб.

Ключові слова: цивільна правосуб'єктність, малолітні, неповнолітні, корпоративні права.

Статья посвящена осуществлению теоретико-правового анализа особенностей гражданской правосубъектности малолетних и несовершеннолетних в корпоративных отношениях. Автор обращает внимание на особенности приобретения и реализации корпоративных прав и интересов малолетних и несовершеннолетних.

Ключевые слова: гражданская правосубъектность, малолетние, несовершеннолетние, корпоративные права.

Nechytailo T.O., Luts V.V. CIVIL CAPACITY OF MINORS AND YOUNG PARTICIPANTS IN CORPORATE LEGAL RELATIONSHIPS

The article is devoted to the implementation of the theoretical and legal analysis of civil legal young and minors in corporate relations. The author defines the features of the acquisition and sale of corporate rights and interests of young and minors.

Key words: civil legal, minors, young, corporate law.

З переходом нашої держави до ринкової економіки з'явилася велика кількість товариств та підприємств, учасниками яких дедалі частіше стають неповнолітні або малолітні. Тому на сьогоднішній день для забезпечення прав та інтересів дітей постає необхідність вдосконалення теоретичної та нормативно-правової бази України. Водночас права і свободи дітей як членів суспільства у значній мірі визначають напрями діяльності державних органів та громадських організацій.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу особливостей цивільної правосуб'єктності малолітніх та неповнолітніх в корпоративних відносинах.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– визначити поняття та сутність цивільної правосуб'єктності малолітніх і неповнолітніх осіб у корпоративних відносинах;

– виявити особливості набуття та реалізації корпоративних прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини в галузі корпоративного права щодо інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб.

Предмет дослідження – корпоративні права та інтереси малолітніх і неповнолітніх осіб, правові проблеми їх набуття та здійснення майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб.

За невеликим виключенням дослідники корпоративних відносин недостатньо приділяють уваги питанням щодо виникнення та здійснення цивільної правосуб'єктності неповнолітніх та малолітніх учасників у корпоративних відносинах. Окремі аспекти участі цих суб'єктів у господарських товариствах досліджували такі українські вчені, як В.М. Кравчук, М.В. Оприско, І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатеева, Ж.Л. Чорна.

Малолітні і неповнолітні особи, як і всі інші громадяни нашої держави, відповідно до ч. 1 ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) є учасниками цивільних відносин, тобто вони наділені цивільною правосуб'єктністю. Цивільна правосуб'єктність як передумова участі малолітніх та неповнолітніх осіб у цивільних правовідносинах і цивільному обороті (активна правосуб'єктність) включає в себе здатність мати цивільні права та обов'язки (правоздатність) (ч. 1 ст. 25 ЦК України), а також здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їхнього невиконання (дієздатність) (абзац 2 ч. 1 ст. 30 ЦК України).

Наділення цивільною дієздатністю є однією з основних соціальних і юридичних властивостей, які характеризують особистість у правовому суспільстві. Вона включає в себе наявність у суб'єкта волі та свідомості, достатніх для здійснення розумної, свідомої діяльності, а також наявність здатності усвідомлювати значення і наслідки вчинених ними дій.

Порядок регулювання майнових відносин за участю малолітніх і неповнолітніх осіб будується з урахуванням того, що реалізація їхніх майнових прав здійснюється:

1) самостійними діями самих малолітніх і неповнолітніх осіб;

2) діями неповнолітніх осіб, які вчиняються з дозволу їхніх батьків (усиновлювачів) або піклувальника, чи самими батьками (усиновлювачами) або піклувальником [1, с. 186].

Згідно з ЦК України кожна особа до досягнення повної дієздатності проходить два періоди: часткова цивільна дієздатність (до 14 років) і неповна цивільна дієздатність (від 14 до

18 років) (ст. 31 і ст. 32 ЦК України). Така ж правова категорія міститься і в ЦК Республіки Білорусь (ст. 26 ЦК Білорусі) та у ЦК Російської Федерації (ст. ст. 26, 27 ЦК Російської Федерації). Цікава позиція діє у ЦК Грузії, де особи віком до 7 років (малолітні) є недієздатними, а неповнолітні особи віком від 7 до 18 років мають обмежену дієздатність (ч. 4 ст. 12 і ч. 1 ст. 14 ЦК Грузії). В юридичній літературі свого часу панувала думка, щоб усіх осіб до 14 років визнавати повністю недієздатними, так само як душовно хворих або розумово відсталих. Але на сьогоdnішній час такої необхідності немає, але все ж не слід ототожнювати дієздатність особи віком, наприклад, до 5 років і дієздатність особи віком від 5 до 14 років і наділяти їх однаковою цивільною дієздатністю [2, с. 120].

Відповідно до ст. 32 ЦК України встановлено виключний обсяг дієздатності неповнолітньої дитини (фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років). Така особа має вчиняти такі правочини:

- 1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- 2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- 4) самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

За згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників (у окремих випадках також вимагається згода органу опіки та піклування) неповнолітня особа може вчиняти також інші правочини [3, ст. 32].

Таким чином, ЦК України прямо вказує на те, що неповнолітня особа (якщо інше не встановлено законом або статутом товариства) може бути учасником (засновником) юридичних осіб.

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України підприємницькою визнається самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. В цьому визначенні для розуміння цивільної правоздатності важливими є два моменти: підприємницькою є самостійна діяльність і така діяльність, яка здійснюється на власний ризик [4, ст. 42].

Неповнолітні особи як учасники (засновники) юридичної особи, відповідно до абзацу 1 ч. 1 ст. 115 ЦК України, можуть передати своє майно у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу.

Саме право на вклад є тим майновим правом, яке надає учаснику товариства ряд інших майнових прав, а саме: брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частину (дивіденди) (п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦК України); на виплату вартості частини майна товариства, пропорційну частці цього учасника у складеному капіталі товариства (ч. 1 ст. 130 ЦК України); на отримання вкладів, які залишилися після всіх необхідних розрахунків і разі ліквідації товариства. Саме розміром вкладу учасника визначаються його права на участь в управлінні товариством. Отримання неповнолітнім дивідендів є його наступним майновим правом як учасника

товариства [5, с. 238].

В п. 1 ч. 1 ст. 32 ЦК України зазначено, що фізична особа у віці від 14 до 18 років має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Саме, під «іншими доходами», на думку Ж.Л. Чорної, треба розуміти отримання дивідендів. Якщо ж неповнолітній буде зловживати таким правом, то відповідно до ч. 5 ст. 32 ЦК України суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами або взагалі позбавити її цього права [6, с. 120].

Згідно зі ст. 31 ЦК України фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право:

- 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;
- 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [3, ст. 31].

Враховуючи вищевказані твердження, слід зробити висновок, що за малолітньою особою не може бути визнане право на заснування та участь у господарському товаристві, незважаючи на те, що законом прямо не встановлена така заборона. Це пояснюється тим, що ст. 100 ЦК України встановлює, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Оскільки управляють майном малолітньої дитини виключно батьки, а в окремих випадках – орган опіки та піклування, малолітня дитина не зможе особисто брати участь у товаристві. Виходячи з цього, можна сказати, що особа, яка не досягла чотирнадцяти років, не може бути засновником (учасником) господарського товариства.

Також слід зауважити, що набути від імені та в інтересах малолітньої особи корпоративні права у виробничому кооперативі батьки не можуть, оскільки членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності (ст. 10 Закону України «Про кооперацію»). Крім цього, малолітня особа не може стати членом фермерського господарства, оскільки ним може бути дитина, яка досягла 14-річного віку (ст. 3 Закону «Про фермерське господарство»).

Обмежено також можливість малолітніх ставати учасниками повного командитного товариства, оскільки така участь передбачає здійснення підприємницької діяльності від імені товариства (ст. 119 ЦК України). А з положень ст. 35 ЦК України випливає, що підприємницькою діяльністю можна займатися за відповідних умов лише після досягнення шістнадцяти років.

З іншого боку, слід звернути увагу на те, що законом акція як цінний папір визнана окремим об'єктом права власності. Пайові цінні папери, які засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь в управлінні емітентом і одержання частини прибутку (наприклад, у вигляді дивідендів та частини майна при ліквідації емітента). Право участі у загальних зборах акціонерного товариства є правом, а не обов'язком акціонера. До того ж, законом встановлена можливість призначення представ-

ника для участі у загальних зборах (ч. 3 ст. 159 ЦК України), тому малолітня особа може бути акціонером акціонерного товариства [7, с. 26].

Аналіз цих положень чинного законодавства та позицій науковців (наприклад, В.М. Кравчука) дає підстави стверджувати, що від імені та в інтересах малолітніх дітей батьки можуть вчинити такі правочини щодо набуття корпоративних прав:

- 1) створити корпоративне товариство або взяти участь у його створенні;
- 2) вступити в корпоративне товариство;
- 3) придбати частку (акцію) у корпоративного товариства, попередньо придбану ним у свого учасника;
- 4) придбати частку (акцію) в інших учасників корпоративного товариства [1, с. 2].

Також важливим питанням у виникненні корпоративної правосуб'єктності неповнолітніх та малолітніх є спадкування ними майна у фермерському господарстві, колективному сільськогосподарському підприємстві, господарських товариствах. Це пов'язано з тим, що український законодавець, регламентуючи правовий режим права власності фізичних осіб, не завжди приділяє достатньо уваги питанням спадкування такого майна.

Відповідно, Закон України «Про фермерське господарство» не містить детальних норм про успадкування майнових прав, ч.1 ст. 23 цього Закону вказує на те, що успадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) здійснюється відповідно до закону. Таким чином, малолітні і неповнолітні можуть отримати у спадок як частку майна фермерського господарства, так і саме фермерське господарство як цілісний майновий комплекс.

Щодо спадкування частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, то у цьому випадку малолітня дитина не може бути прийнята до складу учасників цього товариства. Розрахунки з таким спадкоємцем здійснюються за правилами, що встановлені при виході учасника відповідно до ст. 148 ЦК України [7, с. 27].

Також малолітні і неповнолітні можуть придбати корпоративні права, якщо, наприклад, вони є спадкоємцями померлого учасника товариства. У такому випадку вони, згідно зі ст. 55 Закону України «Про господарські товари-

ства», мають право на: переважне право вступу до товариства; отримання у грошовій або натуральній формі вартості частки спадкодавця у майні, яка йому належала в реорганізованому або ліквідованому товаристві (юридичній особі) [8, с. 55].

Отже, цивільна правосуб'єктність в корпоративних відносинах – це здатність набувати та здійснювати окремі цивільні права та обов'язки в юридичній особі по досягненню відповідного віку. Відповідно, неповнолітні та малолітні особи можуть набувати корпоративні права в таких видах корпоративних товариств: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, приватне підприємство кількох засновників – фізичних осіб. Підставами набуття ними корпоративних прав можуть виступати правочини, вчинені від їх імені та в їхніх інтересах батьками (усиновлювачами) чи опікунами, або спадкування частки в статутному капіталі (акції).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оприско М.В. Особливості набуття та здійснення корпоративних прав неповнолітніми та малолітніми / М.В. Оприско // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 р.). – Хмельницький, 2007. – С. 186–189.
2. Водоп'ян Т.В. Особливості дієздатності малолітніх у цивільному праві України / Т.В. Водоп'ян // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) – С. 120–133.
3. Цивільний кодекс України: Офіційний текст / Міністерство юстиції України. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 464 с.
4. Господарський кодекс України: Офіційний текст : Прийнятий ВРУ 16 січня 2003 р. – К. : Концерн «Видавничий Дім» Ін Юре», 2003. – 204 с.
5. Чорна Ж.Л. Корпоративні права малолітніх та неповнолітніх / Ж.Л. Чорна // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2004. – Вип. 40. – С. 237–241.
6. Чорна Ж.Л. Особливості правоздатності малолітніх і неповнолітніх осіб як учасників майнових відносин / Ж.Л. Чорна // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4(24). – С. 135–139.
7. Чуєва О.Б. Відповіді на деякі питання, що виникають в нотаріальній практиці при реалізації корпоративних прав / О.Б. Чуєва // Журнал «Мен». – 2008. – № 6 (42). – С. 25–29.
8. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. з відповідними змінами від 7 березня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – 222 с.